

Αφού τους εντοπίσετε, να τους συγκρίνετε με εκείνους που ο Κρέων προβάλλει στους στίχους 282-288 του πρωτότυπου κειμένου.

Κείμενο από μετάφραση (στίχοι 198-208)

Τον αδελφό του πάλι, τον Πολυνείκη εννοώ,
που χώρα πατρική και ντόπιους θεούς
εξόριστος γυρνώντας θέλησε πέρα για πέρα
να πυρπολήσει, δικό του αίμα
θέλησε να πει, δικούς του στη σκλαβιά να σύρει,
αυτόν, λέω, στην πόλη τούτη βγήκε προσταγή
κανείς να μη νεκροστολίσει, να μη θρηνήσει κανείς,
να τον αφήσουν άθαπτο, κορμί ρημάδι,
τα σκυλιά να τον ξεσκίσουν και τα όρνια.
Αυτή 'ναι η θέλησή μου· ποτέ δε θα τιμήσω
εγώ περισσότερο τους άδικους από τους δίκαιους.

Μονάδες 10

4. Να μεταφέρετε στο τετράδιό σας τα γράμματα των παρακάτω προτάσεων. Να γράψετε τη λέξη **Σωστό** ή **Λάθος** δίπλα στο κάθε γράμμα.
- α. Στις **στιχομουθίες** οι υποκριτές διαλέγονται στίχο με στίχο.
 - β. Ο Θέσπης θεωρείται **ευρετής του τραγικού τρόπου**.
 - γ. Το **σατυρικό δράμα** είχε σκοπό μόνο να προκαλέσει το γέλιο και όχι να διδάξει.
 - δ. Η λαμπρότερη εορτή του Διονύσου ήταν τα **κατ' αγρούς Διονύσια**.
 - ε. Η **έξοδος** και τα **επεισόδια** συγκαταλέγονται στα **κατά ποιόν** μέρη της τραγωδίας.
 - στ. **Κερκίδες** ονομάζονταν τα τμήματα των εδωλίων ανάμεσα στις κλίμακες.
 - ζ. Το **κυρίως θέατρο ή κοίλον** ήταν το μέρος που προοριζόταν για το χορό.
 - η. Ο Σοφοκλής παριστάνει τους ήρωές του **όπως πρέπει να είναι**.
 - θ. **Πάροδος** είναι το άσμα που τραγουδούσε ο χορός, καθώς αποχωρούσε από την ορχήστρα.
 - ι. Ο Σοφοκλής εισήγαγε τον **τρίτο υποκριτή**.

Μονάδες 10

5. Για το καθένα από τα παρακάτω ουσιαστικά να βρείτε από το πρωτότυπο κείμενο μία λέξη ετυμολογικά συγγενή και να τη γράψετε στο τετράδιό σας:
- οφθαλμός, μετάνοια, στοργή, επιστήμη, παραγωγή,
πυροτέχνημα, γερουσία, αποτίμηση, κακοδαιμονία,
γεωργός.**

Μονάδες 10

6. Για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται:
ὄργῆς:	Δοτική ενικού
τούτους:	Αιτιατική πληθυντικού θηλυκού γένους
γέρων:	Δοτική πληθυντικού
ἔμοι:	Δοτική πληθυντικού
δικαίως:	Ο υπερθετικός βαθμός του επιρρήματος
λέγων:	Απαρέμφατο Αορίστου β' ενεργητικής φωνής
ἔστιν:	Πρώτο πληθυντικό πρόσωπο υποτακτικής Ενεστώτα
ὑπερτιμῶντες:	Τρίτο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής Παρατατικού ενεργητικής φωνής

- ἔκρουπτον:** Δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής Ενεστώτα μέσης φωνής
- εἶχον:** Τρίτο ενικό πρόσωπο οριστικής Αορίστου β' ενεργητικής φωνής.

Μονάδες 10

7. Να γράψετε στο τετράδιό σας τις λέξεις της **Στήλης Α'** και δίπλα σε καθεμιά το σωστό συντακτικό χαρακτηρισμό από τη **Στήλη Β'** (Δύο χαρακτηρισμοί της Στήλης Β' περισσεύουν).

Στήλη Α'	Στήλη Β'
γέρων	παράθεση
ἀνεκτά	κατηγορούμενο
πυρώσων	σύστοιχο αντικείμενο
τιμῶντας	αιτιολογική μετοχή
δικαίως	κατηγορηματική μετοχή
	τελική μετοχή
	επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. Μετάφραση

ΚΡ. Ποιο από τα δύο (ενν. συμβαίνει); επειδή τον τιμούσαν σαν ευεργέτη έθαπταν αυτόν, που ήρθε να πυρπολήσει τους περίστυλους ναούς και τα αφιερώματα και να ερημώσει τη γη εκείνων και να καταλύσει τους νόμους; ή μήπως βλέπεις οι θεοί να τιμούν τους κακούς; Δεν είναι δυνατόν· αλλά και από την πρώτη στιγμή της βασιλείας μου κάποιοι άνδρες στην πόλη, που με δυσκολία υπέφεραν τη διαταγή μου, σιγομουρμούριζαν εναντίον μου, κρυφά, κουνώντας το κεφάλι, ούτε έβαζαν υπάκουα τον τράχηλό τους κάτω από τον ζυγό (ενν. της εξουσίας μου), ώστε να πειθαρχήσουν σε μένα.

B 1. Στην αρχή της απάντησης του (στ. 280–284) ο Κρέοντας μιλά με σατραπιστική ex cathedra διάθεση και απευθύνεται στον κορυφαίο του χορού, ο οποίος προηγουμένως παρασύρθηκε από τη διήγηση του φύλακα και εξέφρασε την πιθανότητα η ταφή του Πολυνείκη να προήλθε από τη θέληση των θεών (μή τι και θεήλατον). Χωρίς να το αντιλαμβάνονται οι γέροντες υπονοούν ότι η διαταγή της απαγόρευσης της ταφής του Πολυνείκη ήταν ανόσια και ασεβής, άρα εσφαλμένη απόφαση του Κρέοντα. Ο νεόκοπος τύραννος, με έντονο και απειλητικό ύφος, διακόπτει απότομα τα λόγια του κορυφαίου με την ιταμή προστακτική «παύσαι», απορρίπτει άμεσα και κατηγορηματικά την ερμηνεία του και τον διατάζει να σταματήσει να λέει όσα για τον ίδιο αποτελούν ανοησίες και τον εκνευρίζουν. Ο Κρέοντας ευερέθιστος και κακότροπος πιστεύει ότι οι Θηβαίοι γέροντες έπρεπε να διαθέτουν φρόνηση λόγω της πείρας τους και να αποφεύγουν τα επιπόλαια συμπεράσματα και τις απερισκεπτες εικασίες. Χαρακτηριστική είναι η αντίθεση ανάμεσα στις λέξεις γέρων και άνους που χρησιμοποιεί σαρκαστικά ο βασιλιάς για να υποβαθμίσει τα λόγια του χορού, αφού ήταν διαδομένη αντίληψη ότι η απερισκεψία είναι ασυμβίβαστη με τα γηρατεία (σχετική είναι και η παροιμιακή ρήση *οὐ προσήκει τοῖς γέρονσι μωραίνειν*). Ο Κρέοντας λοιπόν, συμπεριφέρεται με τρόπο που προσιδιάζει σε τύραννο: ξεσπάει οργισμένος, γιατί η εντολή του αψηφήθηκε και παραβιάστηκε, προσβάλλει βάνουσα και άκοσμα τους γέροντες και ευγενείς Θηβαίους. Δεν σέβεται ούτε την ιδιότητά τους ούτε την ηλικία των ανδρών του χορού, καθώς νιώθει με αγωνία το έδαφος να φεύγει κάτω από τα πόδια του, μια αίσθηση που δημιουργεί η υποψία και μόνο ότι η εξουσία του εμπαίζεται και απειλείται. Με την τριπλή επανάληψη του λέγων ... λέγεις ... λέγων, ο Σοφοκλής παρουσιάζει ανάγλυφη την ανασφάλεια και την ταραχή του βασιλιά και εξηγεί έντεχνα την ασέβεια και την αναίδεια του τελευταίου σε βάρος των 15 γερόντων.

Προηγουμένως ο Κρέοντας προσπάθησε να αναιρέσει την ερμηνεία της θεήλατης ταφής του Πολυνείκη σύμφωνα με τη δειλή εκτίμηση του χορού με ένα σοφιστικό δίλημμα: ή ο Πολυνείκης είναι ευεργέτης ή οι θεοί τιμούν τους κακούς, και επειδή κανένας από τους δύο συλλογισμούς δεν αληθεύει, η άποψη του χορού δεν ευσταθεί. Η ερμηνεία της ταφής δεν σχετίζεται με θεόσταληt ενέργεια, όπως εξάλλου απέδειξε με «λογικά» επιχειρήματα πριν από λίγο ο Κρέοντας.

Το συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγει η δική του έρευνα, είναι ότι η ταφή του Πολυνείκη είναι έργο των πολιτικών του αντιπάλων, δηλαδή κάποιων Θηβαίων πολιτών, που με δυσκολία ανέχονταν τις διαταγές του Κρέοντα (η έκφραση μόλις φέροντες απεικονίζει κυρίως τη δυσφορία μερίδας πολιτών για την άνοδο του Κρέοντα στο θρόνο της Θήβας). Μεθυσμένος από τις δικαιοδοσίες και την εξουσία που βρέθηκε αναπάντεχα στα χέρια του, φουσκώνει από εγωισμό και αυταρχικότητα, πιστεύει ότι έχει απαράβατο δικαίωμα να κυβερνά όπως θέλει και να επιβάλλει με ωμό και απηνή τρόπο τις διαταγές του σε όλους τους πολίτες με την καταπίεση και την αντιδημοκρατική έλλειψη διαλόγου. Ειδικά

στο στίχο 291 η φράση *οὐδ' ὑπὸ ζυγῶ λόφον δικάϊως εἶχον* (μεταφορά από τα ατίθασα άλογα) απεικονίζει παραστατικά τον απολυταρχικό χαρακτήρα της εξουσίας του Κρέοντα. Η καχυποψία και η συνακόλουθη οργή του βασιλιά έχουν την προέλευσή τους στη φοβία κάθε τυράννου για το μέλλον της εξουσίας του. Ο Κρέοντας δεν είναι απόλυτα σίγουρος ότι ως βασιλιάς έχει το λαϊκό έρεισμα στη Θήβα, γι' αυτό και υποπτεύεται άστοχα και αναπόδεικτα παντού συνωμοσίες και δολοπλοκίες εναντίον του.

Στη συνέχεια (στ. 293-294) ο βασιλιάς πιστεύει ακράδαντα ότι οι πολιτικοί του αντίπαλοι δωροδόκησαν με χρήματα τους φύλακες, για να θάψουν οι ίδιοι το νεκρό ή για να κάνουν «τα στραβά μάτια» στην ταφή του από κάποιον άλλο, άρα ως αίτιο της πράξης της ταφής προβάλλεται η πολιτική αντιπαλότητα και οι πολιτικές έριδες ενώ κίνητρο δράσης θεωρείται το χρήμα. Διαπιστώνεται στα λεγόμενα του βασιλιά η ανωριμότητα του στη διαχείριση μιας πολιτικής κρίσης, η αδυναμία του να εμβαθύνει σε ένα γεγονός και η απειρία του στη διαμόρφωση ορθών εκτιμήσεων. Είναι βέβαια δεδομένο ότι σε βάρος του επηρμένου βασιλιά λειτουργεί η τραγική πλάνη που προξενεί η άτη των θεών σε κάθε άνθρωπο που ξεπερνά τα όρια της ανθρώπινης φύσης του.

Ο Κρέοντας με χαρακτηριστική επιπολαιότητα μετατρέπει τις υποψίες του σε βεβαιότητα και εξαγεί αυθαίρετα και αστήρικτα συμπεράσματα. Ισχυρίζεται emphaticά ότι γνωρίζει καλά, *έξεπίσταμαι*, και συμπληρώνει τον ισχυρισμό του με την πλεοναστική προσθήκη του καλῶς στο προηγούμενο ρήμα. Πιθανότατα η όλη στάση του να έχει και ένα βαθύτερο πολιτικό στόχο. Με το να υποψιάζεται παντού συνωμότες και αντιδράσεις, βρίσκει την ευκαιρία να στερεώσει περισσότερο την εξουσία του με σκληρότερο τρόπο και με αυστηρότερα μέτρα. Μέσα στην τραγική του πλάνη διαπράττει συνεχώς *άμαρτίες*» (λογικά σφάλματα) πιστεύοντας εσφαλμένα ότι οι πολιτικοί του αντίπαλοι εξαγόρασαν με χρήματα τους φύλακες. Για να εξηγήσει τη θέση του, παρουσιάζει με στόμφο και μεγαληγορία μια σειρά αποδεικτικών επιχειρημάτων σχετικά με τη δύναμη που έχει το χρήμα τα οποία όμως, χάνουν τη βαρύτητά τους, όχι μόνο επειδή λέγονται από τον οργανμένο και απερίσκεπτο στα συμπεράσματά του Κρέοντα, αλλά κυρίως επειδή οι θεατές γνωρίζουν τον αυτουργό της ταφής και το κίνητρό του. Είναι εύλογο ότι το χρήμα είναι θεσμός (*νόμισμα* < νομίζω) απαραίτητος για την οργάνωση και λειτουργία του οικονομικού τομέα κάθε κοινωνίας. Η ποιότητα όμως κάθε θεσμού - άρα και του χρήματος - εξαρτάται αποκλειστικά από τον τρόπο με τον οποίο θα τον χρησιμοποιήσει ο άνθρωπος. Ο χαρακτηρισμός *κακόν νόμισμα* που χρησιμοποιεί ο Κρέοντας για το χρήμα είναι υποκειμενικός, απόλυτος και γενικευτικός. Ο βασιλιάς υπερθεματίζει για την απαξία του χρήματος με αποχρώσεις ενδείξεις και χωρίς αποδείξεις.

2. Στους στίχους 293-294 ο βασιλιάς θεωρεί ότι στην πόλη της Θήβας αναπτύσσονται σε βάρος του σκευωρίες από πολιτικούς του αντιπάλους, οι οποίοι δωροδόκησαν με χρήματα τους φύλακες για να θάψουν οι ίδιοι το νεκρό ή για να εθελουφλήσουν στην ταφή του από κάποιον άλλο. Αίτιο λοιπόν της πράξης της ταφής ο Κρέοντας θεωρεί την πολιτική αντιπαλότητα και τις πολιτικές έριδες και κίνητρο του αυτουργού της το χρήμα που διαβρώνει συνειδήσεις. Συνοπτικά το δίστιχο αυτό δείχνει το μέγεθος της πλάνης του Κρέοντα και της τραγικής ειρωνείας που προκαλεί με τις πράξεις και τις εικασίες ο ίδιος σε βάρος του. Οι θεατές όμως γνωρίζουν με βάσει τα όσα έχουν πληροφορηθεί από τον πρόλογο ότι:

- οι δράστες δεν είναι πολλοί, είναι ένας, η Αντιγόνη,
- δεν είναι άντρες, είναι γυναίκα,
- δεν είναι πολιτικοί αντίπαλοι του Κρέοντα, είναι πρόσωπο του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος του βασιλιά,
- η πράξη της ταφής δεν εξυπηρετεί καμία αντιπολιτευτική σκοπιμότητα, προέρχεται από την υπακοή στο θείο νόμο,

- κίνητρό της δεν είναι το χρήμα, αλλά μια αξία ηθική και ιδιαίτερα ευγενική, η αφοσίωση στον αδελφό.

3. Μετά την ολοκλήρωση των γενικών προγραμματικών αρχών του ο βασιλιάς περνά (στ. 192–206) από τη θεωρία στην πράξη και ανακοινώνει στους άνδρες του χορού (δεν συζητά ούτε συναποφασίζει) το *κήρυγμα* που ήδη οι θεατές γνωρίζουν από τη σχετική πληροφόρηση της Αντιγόνης προς την Ισμήνη στον πρόλογο (στ. 21-30). Η **επανάληψη** του *κηρύγματος* από το στόμα του βασιλιά κατέστη αναγκαία, καθώς σκόπιμα ο Σοφοκλής άφησε την Αντιγόνη να δίνει στον λόγο της αοριστία και σκεπτικισμό για το ακριβές περιεχόμενο της διαταγής του Κρέοντα. Η ανακοίνωση της διαταγής διορθώνει κάθε πιθανή ασάφεια και δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο περιεχόμενο του κηρύγματος, καθώς επιτρέπει στον Σοφοκλή να καταδείξει βασικά στοιχεία της προσωπικότητας του Κρέοντα.

Η στείρα φιλοπατρία και η τυφλή προσήλωση του βασιλιά στο κράτος είναι ορατές στα όσα διακηρύσσει για τον νεκρό Ετεοκλή, ο οποίος κρίνεται πανηγυρικά άξιος τιμητικής ταφής, διότι αρίστευσε και έπεσε στη μάχη για την πατρίδα. Αμέσως μετά τη σύντομη αναφορά του στον Ετεοκλή (τέσσερις μόνο στίχοι) ο Κρέοντας ανακοινώνει τις αποφάσεις του για τον Πολυνείκη. Η ποινή της απαγόρευσης της ταφής για τον Πολυνείκη, σε αντιδιαστολή με τις τιμές προς τον Ετεοκλή, είναι για τον βασιλιά αποτέλεσμα ορθής κρίσης και αντικειμενικής διάκρισης ανάμεσα στον ήρωα και τον προδότη. Ο βασιλιάς εμφανίζεται ως φιλοδίκαιος και αμερόληπτος άρχοντας. Η έκταση όμως των αποφάσεων του για τον Πολυνείκη (εννιά στίχοι) και ο μακροπερίοδος λόγος αποκαλύπτουν το πάθος του Κρέοντα και την αγχώδη προσπάθειά του να πείσει τον χορό για την ορθότητα της διαταγής του να αφήσει άταφο το σώμα του ανεψιού του.

Με ένα καταιγισμό αστήρικτων, υπερβολικών και αναληθών κατηγοριών (στ. 199-202) ο Κρέοντας χαρακτηρίζει τον Πολυνείκη προδότη. Η σκληρότητα της ποινής ανάγκασε τον Κρέοντα να χαλκεύσει σκληρές αιτιάσεις και μομφές για τον Πολυνείκη. Χαρακτηρίζει τον ανεψιό του ιερόσυλο πυρπολητή των ναών της Θήβας, αρνητή και καταστροφέα της πατρικής γης, μνησίκακο εξόριστο που πάσχει από πολεμική μανία, αιμοδιπή κατακτητή που ζητά να «σύρει τους δικούς του στη σκλαβιά». Στο πλαίσιο των προηγούμενων αρχών του (στ. 187-188) επιβάλλει στον εχθρό της πόλης την αποτρόπαιη ποινή «*κανείς να μην τον νεκροστολίζει ή να τον θρηνήσει*». Στη συνέχεια διατάζει την παραδειγματική έκθεση του νεκρού προκειμένου «*τα σκυλιά να τον ξεσκίσουν και τα όρνια*». Η λογική του Κρέοντα είναι μονοδιάστατη: οι εχθροί-προδότες πρέπει να τιμωρούνται παραδειγματικά. Η ταφή είναι τιμή που αποδίδεται στους ήρωες, άρα δεν πρέπει να προσφέρεται σε ένα εχθρό - προδότη. Ο Πολυνείκης είναι εχθρός και προδότης, άρα δεν πρέπει να ταφεί. Η απόφαση του Κρέοντα για το «*κορμί ρημάδι*» του Πολυνείκη είναι βέβαια απόδειξη της σκληρότητας και του αυταρχισμού, με τα οποία φαίνεται ότι ο βασιλιάς θα αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του και όσους δεν συμφωνούν με τον ιδιότυπο πατριωτισμό του. Το σόφισμα με το οποίο αρνήθηκε να θάψει τον προδότη για να μην τον εξισώσει με τον υπερασπιστή και αδικήσει έτσι τον Ετεοκλή, είναι διάτρητο από κάθε άποψη. Κανείς δεν επρόκειτο να ζητήσει την προσφορά ίσων ταφικών τιμών. Κάλλιστα ο Κρέοντας θα μπορούσε να τιμήσει με κάθε μεγαλοπρέπεια τον ήρωα και να επιτρέψει την ταφή για τον προδότη εκτός των ορίων της θηβαϊκής γης.

Ανάλογη είναι και η επιχειρηματολογία που αναπτύσσει ο Κρέοντας στους στίχους 282–288, γεγονός που αποδεικνύει ακόμη μία φορά τον μονοδιάστατο τρόπο σκέψης του βασιλιά, την πενία επιχειρημάτων και την ρηχή, επιπόλαια αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Χαρακτηρίζει αρχικά ανυπόφορες, ανυπόστατες και αναπόδεικτες τις εκτιμήσεις του χορού για τη «*δήθεν θεήλατη ταφή*» του Πολυνείκη και λειτουργεί ο ίδιος ως εκφραστής και ερμηνευτής του

θελήματος των θεών τονίζοντας ότι είναι αδύνατη ή αδιανόητη η οποιαδήποτε εμπλοκή-ανάμιξη των θεών στα γεγονότα που ανήγγειλε ο Φύλακας.

Γι αυτό και στη συνέχεια, (στ. 284–288) ο Κρέοντας προσπαθεί να αναιρέσει την ερμηνεία της ταφής του Πολυνείκη ως επενέργειας των θεών με ένα σοφιστικό δίλημμα: ή ο Πολυνείκης είναι ευεργέτης ή οι θεοί τιμούν τους κακούς, και επειδή κανένας από τους δύο συλλογισμούς δεν αληθεύει, η άποψη του χορού δεν ευσταθεί. Στα λόγια του Κρέοντα διαφαίνεται ο ακόλουθος επαγωγικός συλλογισμός:

- Οι θεοί δεν ευνοούν τους προδότες,
 - Ο Πολυνείκης είναι προδότης εφόσον ήρθε να κάψει τους ναούς, να πυρπολήσει τα αφιερώματα, να καταλύσει τους νόμους
- Άρα, οι θεοί δεν προνοούν για τον Πολυνείκη και δεν έχουν αναμειχθεί στο γεγονός της ταφής του.

Βέβαια, ο συλλογισμός του Κρέοντα αναιρείται εύκολα, καθώς οι θεοί φροντίζουν ακόμα και για τους προδότες, όταν είναι νεκροί, και επιβάλλουν την ταφή τους (εκτός ορίων της χώρας). Επιπλέον, δύσκολα μπορεί να αποδοθεί η βαριά κατηγορία του προδότη στον Πολυνείκη, γιατί ο τελευταίος δεν είχε ούτε τα κίνητρα ούτε τις προθέσεις που του αποδίδει ο Κρέοντας.

Καταληκτικά διαπιστώνεται ότι στους στίχους 198-208 μιλά ο ίδιος ο βασιλιάς θέτοντας στα επιχειρήματά του πολιτικά κριτήρια χωρίς να δίνεται έμφαση στους θεούς ενώ στους στίχους 282-288 μιλά ως εκφραστής της θέλησης και της βούλησης των θεών θέτοντας ως βάση της επιχειρηματολογίας του τους θρησκευτικούς λόγους που υπαγορεύουν τη μη ταφή του Πολυνείκη.

4 α. Σ β. Λ γ. Σ δ. Λ ε. Λ στ. Σ ζ. Λ η. Σ θ. Λ ι. Σ

5

Εἰσορᾶς, πρόνοϊαν, στέργειν, ἐξεπίσταμαι, παρηγμένους, πυρώσων, γέρων, τιμώντας, δαίμονας, γῆν

6

Ὁργῆς: ὀργῆ

Τούτους: ταύτας

Γέρων: γέρουσι

Ἐμοί: ἡμῖν

Δικαίως: δικαιοτάτα

Λέγων: εἰπεῖν

Ἔστιν: ὦμεν

Ἐπερτιμώντες: ὑπερετίμων

Ἐκρυπτον: κρύπτου

Εἶχον: ἔσχε

7

Γέρων: κατηγορούμενο

Ἄνεκτά: σύστοιχο αντικείμενο

Πυρώσων: τελική μετοχή

Τιμώντας: κατηγορηματική μετοχή

Δικαίως: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου